

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки педагогічних наук, професорки Пахомової
Наталії Георгіївни на дисертацію Ніколенко Людмили Миколаївни
«Теоретичні та методичні засади формування інклюзивного освітнього
простору в закладах вищої освіти», подану на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна
педагогіка

У період суспільних трансформацій, які закономірно супроводжуються змінами в основних соціальних галузях, насамперед в освіті, актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів. Адже в епоху постіндустріального розвитку суспільства найважливішим його надбанням та цінністю визнається людина, її потреби, її особистість, високий рівень прояву її здібностей. Ці константи відображені в концепціях соціальної інклюзії і складають новітню сутність інклюзивного підходу в освіті.

Призначення вищої освіти полягає в підготовці професіоналів, здатних творчо, компетентно та відповідально вирішувати професійні завдання та відповідні проблеми. Тому актуальним в контексті інклюзивної освітньої концепції стає питання трансформації закладів вищої освіти, змісту навчання, створення в їх просторі необхідних умов та втілення у практику роботи вищої школи новітніх методів викладання, що задовольняли б права і запити людей з особливими освітніми потребами на саморозвиток й отримання якісної високопрофесійної підготовки.

Відповідно, дослідження теоретичних та методичних засад формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО є не лише науково обґрунтованим, а й соціально значущим завданням у запровадженні інклюзії на рівні вищої школи.

Результати дисертації Ніколенко Л.М. сприяють налагодженню системності в організації інклюзивного навчання здобувачів з особливими освітніми потребами, мінімізації бар'єрів в освітній співпраці та ефективності інклюзивних процесів в освітніх просторах закладів вищої освіти.

Новизна наукових результатів дисертаційної роботи полягає у формуванні та обґрунтуванні теоретико-методичних основ системної побудови інклюзивного освітнього простору в закладах вищої освіти, що синтезує

інклюзивні процеси через співпрацю в сегментах організаційної культури закладу, інституційного управління та освітній практиці.

Запропонована авторкою система передбачає здійснення комплексних педагогічних впливів щодо становлення в учасників освітнього процесу інклюзивних цінностей, запровадження інклюзивних принципів у міжособистісну взаємодію, і на цій основі – формування організаційної інклюзивної культури; щодо розвитку в ЗВО інклюзивного лідерства та іміджу закладу як «закладу освіти для всіх», що в сукупності формує інституційну інклюзивну політику; щодо активізації участі здобувачів з особливими освітніми потребами у визначенні власної індивідуальної освітньої траєкторії, організації системного супроводу інклюзивного навчання та розвитку інклюзивної професійної компетентності викладачів, взаємозв'язок чого у цілому формує інклюзивну освітню практику. Відтак, ефективність системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО забезпечується комплексним функціонуванням її взаємозв'язаних компонентів.

На наше переконання, принципова інноваційність дисертаційної роботи полягає у структурно-функціональному моделюванні системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО з глибокою аргументацією компонентів у їх взаємозв'язках.

Безумовним досягненням дисертантки є розроблений методичний базис, необхідний для реалізації системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО, який поєднує програми з неформальної освіти, вибіркові навчальні курси, вдосконалені локальні нормативи та програми навчальних дисциплін, а також комплекс просвітницьких заходів з поширення інклюзивних цінностей у вищій освіті.

Здобувачкою здійснено цілісне експериментальне дослідження, під час якого спроектовано, обґрунтовано і доведено ефективність системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО, що забезпечує рівність і включеність усіх здобувачів вищої освіти без винятку в освітній процес, сприяє формуванню компетентностей XXI століття та підвищує конкурентоспроможність випускників із особливими освітніми потребами на ринку праці.

Модифікована Л. М. Ніколенко методика «Індекс інклюзії» (автор – Тоні Бут), а також розроблені додаткові анкети та підібрані стандартизовані психодіагностичні методики дозволили всебічно і глибоко оцінити стан розвитку досліджуваного феномена в закладах вищої освіти відповідно до обґрунтованих критеріїв та рівневих показників.

Даючи оцінку найсуттєвішим здобуткам дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне вказати на результати, що мають безперечну новизну, зокрема, поглиблено та уточнено зміст понять «інклюзивна вища освіта», «здобувач вищої освіти з особливими освітніми потребами», «ключові компетентності» та «життєтворча компетентність» у кластері «освіти 4.0» та життєвих навичок ХХІ століття; уявлення про шляхи інтеграції інклюзивних цінностей у простір закладів вищої освіти; сутність організаційно-педагогічних підходів та складників освітнього процесу в ракурсі інклюзивних освітніх стандартів; подальшого розвитку набули концептуально-інтерпретаційні центри системного, синергетичного, людиноцентричного, компетентнісного, технологічного, безбар'єрного підходів до теоретико-методологічного дослідження проблеми інклюзивності вищої освіти, а також ідеї інклюзивного навчання та самореалізації осіб з особливими освітніми потребами.

Прикладні результати роботи, інтегровані в освітній процес ЗВО, мають перспективи використання для вивчення різних інклюзивних можливостей закладів вищої освіти; у розвитку підходів до організації та забезпечення інклюзивного освітнього процесу, розвитку інклюзивної культури, а також у підготовці здобувачів на магістерському й освітньо-науковому рівнях щодо формування інклюзивної професійної компетентності майбутніх викладачів та інтеграції інклюзивних практик в освітній простір загалом.

Загальний обсяг дисертації становить 507 сторінок, основний зміст роботи викладено на 437 сторінках.

Основні положення та результати дисертації отримали достатньо повне відображення в опублікованих працях докторантки. Загалом оприлюднено 48 наукових публікацій, серед яких: 8 колективних публікацій у виданнях, проіндексованих в міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of

Science Core Collection, 1 одноосібна та 2 колективні монографії, стаття у співавторстві в науковому періодичному зарубіжному виданні, 11 статей у фахових виданнях України (Категорія «Б»), навчально-методичний посібник. Апробацію матеріалів дисертації висвітлено в 11 наукових працях апробаційного характеру та 13 працях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Співавторські матеріали чітко ідентифіковані із зазначенням авторського внеску.

Такий обсяг та рівень публічної представленості свідчить про належну якість, доброчесність, актуальність і наукову повноту напрацьованих здобувачкою результатів.

Ставлячи за мету розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої системи формування інклюзивного освітнього простору в закладах вищої освіти, авторка успішно досягає відповідного результату шляхом послідовного вирішення поставлених у дослідженні завдань.

Положення дисертації, які виносяться на захист, впливають із чіткої побудови категоріального апарату, логіки проведеної роботи й відтворюють послідовність і репрезентативність викладу основних результатів дослідження. Це позитивно характеризує науковий стиль роботи й дозволяє виробити вичерпні уявлення про межі дослідження і його концептуальні позиції.

Обґрунтованість методологічних основ та їх концептів взаємоузгоджені, вмотивовані і повною мірою відтворюють послідовність та зміст дослідження.

Структура дисертації чітка й детально продумана. Експериментальні матеріали дослідження пройшли апробацію.

Обраний Л. М. Ніколенко теоретичний підхід до розуміння і представлення різних педагогічних аспектів проблеми інклюзії в закладах вищої освіти, репрезентативність вибірки респондентів, достатня систематизація й узагальнення емпіричних показників експериментальних результатів дослідження, а також умотивований відбір методів статистичної обробки отриманих даних забезпечили глибину й належний ступінь обґрунтованості авторських наукових положень, висновків та рекомендацій.

У першому розділі роботи авторкою сконцентровано увагу на системному аналізі процесу становлення інклюзивної вищої освіти у світовій освітній практиці, ролі компетентнісного підходу в організації інклюзивного навчання здобувачів з ООП на рівні вищої освіти, а також – окресленні інклюзивних цінностей як основи освітньої взаємодії в ЗВО.

На особливу увагу заслуговують зроблені Л. М. Ніколенко аналітичні узагальнення про те, що інклюзія в освіті на усіх рівнях є не лише питанням соціальної відповідальності, а й фундаментальним правом кожної людини, яке визначає необхідність створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти, зокрема через усунення бар'єрів у доступі, навчанні та якості освітніх послуг.

Безумовно важливим для розуміння цілісної концепції дослідження є обрання дисертанткою компетентнісного підходу в якості основоположного й наскрізного. Авторкою роботи послідовно доведено, що в інклюзивній вищій освіті цей підхід забезпечує формування у здобувачів з ООП ключових компетентностей, що поєднують знання, уміння, цінності та особистісні якості в єдину життєтворчу компетентність, необхідну для успішної професійної діяльності, соціальної інтеграції та саморозвитку упродовж життя.

У дисертації теоретично доведено й експериментально підтверджено важливу для розвитку інклюзивної вищої освіти константу про те, що система формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО на основі інклюзивних цінностей забезпечує розвиток демократичної, відкритої і стійкої спільноти, де кожен має право на якісну освіту, повагу до своєї ідентичності та можливість реалізувати власний потенціал.

Вдалим є вибір системно-цілісного підходу, із позицій якого здобувачка підходить до визначення сутності, функціональних маркерів та характеристики змісту основного поняття дослідження.

Описуючи практики упровадження інклюзивного навчання в країнах Європейського Союзу та України (другий розділ роботи), авторка акцентує на винятковій ролі ЗВО у формуванні інклюзивної освітньої культури. Це, на наше переконання, також є вагомим результатом дослідження, оскільки сприяє усвідомленню виняткової ролі ЗВО в поширенні інклюзії як суспільної цінності.

Авторська концепція системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО, реалізація якої спрямована на подолання основного протиріччя дослідження – неготовність ЗВО відповідати актуальному суспільному запиту щодо надання якісної вищої освіти особам з ООП, із належною повнотою розкрита у третьому розділі наукової роботи.

Запропоновані дисертанткою зміни в освітній діяльності ЗВО, підтвердили свою цілковиту здатність на практиці забезпечити рівний доступ до освітніх послуг, якісну професійну підготовку для усіх здобувачів вищої освіти без винятку, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Понятійно-категоріальний апарат дослідження обґрунтовано на всіх етапах та рівнях. Із достатньою повнотою дисертанткою аргументовано методологічні підходи і принципи формування інклюзивного освітнього простору за кожним із системних сегментів: гуманістично-ціннісним (виражений в інклюзивній організаційній культурі закладу), інституційно-організаційним (представлений інституційною інклюзивною політикою ЗВО) та технологічно-методичним (забезпечений інклюзивною освітньою практикою).

На особливу увагу заслуговують визначені Л. М. Ніколенко критерії та рівневі показники сформованості інклюзивного освітнього простору в ЗВО у кожному структурному сегменті системи (оцінювалися взаємодія в інклюзивному освітньому просторі; рівень розвитку інклюзивних цінностей, сприяння розмаїттю, забезпечення відкритості ЗВО для всіх, інклюзивність в управлінні та стан мобілізації ресурсів), оцінювання за якими здійснювали три категорії респондентів: здобувачі вищої освіти, науково-педагогічні працівники та співробітники.

Практичну значущість дослідження забезпечено реалізацією означених організаційно-педагогічних умов реалізації системи формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО відповідно до укладеної програми виконання дослідження, що достатньо представлено у четвертому розділі наукової роботи.

Експериментальна робота виявила позитивну динаміку формувальних упливів за всіма напрямками. Ефективність запропонованої системи підтверджує

кількісний і якісний аналіз результатів. Статистичне оброблення емпіричних показників підтвердило достовірність одержаних в експерименті висновків.

Загалом, подана дисертація демонструє фахову зрілість здобувачки, а її результати мають вагоме значення для розвитку теорії і практики інклюзії у вищій освіті.

Даючи в цілому позитивну оцінку виконаній науковій роботі, вважаємо за доцільне висловити авторці деякі міркування та побажання:

1. У дисертації представлено глибокий теоретичний аналіз проблеми, під час аналізу джерельної бази дисертантка вживає поняття «інклюзивність» та «інклюзія», розмежувавши їх в контексті дослідження. Але їх використання в роботі подекуди тяжіє до синонімії.

2. Характеризуючи розроблену систему формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО, авторка наголошує на взаємозв'язку та взаємозумовленості основних сегментів системи: інклюзивної організаційної культури, інституційної інклюзивної політики та інклюзивної практики, проте висвітлення їх взаємозв'язків та взаємозумовленості залишилося поза увагою, і відповідно, незрозуміло, як саме взаємопов'язані ці компоненти. На нашу думку, потребує уточнення їх функціональна взаємозалежність.

3. Здобувачкою заявлено проектування інклюзивного освітнього простору в ЗВО як цілісної відкритої системи, яка охоплює сукупність соціальних, педагогічних, наукових, психологічних, корекційно-реабілітаційних підходів. На нашу думку, збагатило би дослідження відображення ролі цих підходів у формуванні інклюзивного освітнього простору у структурно-функціональній моделі, яка візуалізує авторську систему формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО.

4. У роботі здобувачкою при представленні методології дослідження особливе значення відведено психологічному аспекту. Але в описі практики формувального етапу експерименту не прослідковується саме психологічний аспект емпіричного впливу.

5. На нашу думку, представлення практичних результатів експерименту потребує розширення. Безумовно, позитивним було б доповнення додатків

кількісний і якісний аналіз результатів. Статистичне обрахування емпіричних показників підтвердило достовірність одержаних в експерименті висновків.

Загалом, подана дисертація демонструє фахову зрілість здобувачки, а її результати мають вагоме значення для розвитку теорії і практики інклюзії у вищій освіті.

Даючи в цілому позитивну оцінку виконаній науковій роботі, вважаємо за доцільне висловити авторці деякі міркування та побажання:

1. У дисертації представлено глибокий теоретичний аналіз проблеми, під час аналізу джерельної бази дисертантка вживає поняття «інклюзивність» та «інклюзія», розмежувавши їх в контексті дослідження. Але їх використання в роботі подекуди тяжіє до синонімії.

2. Характеризуючи розроблену систему формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО, авторка наголошує на взаємозв'язку та взаємозумовленості основних сегментів системи: інклюзивної організаційної культури, інституційної інклюзивної політики та інклюзивної практики, проте висвітлення їх взаємозв'язків та взаємозумовленості залишилося поза увагою, і відповідно, незрозуміло, як саме взаємопов'язані ці компоненти. На нашу думку, потребує уточнення їх функціональна взаємозалежність.

3. Здобувачкою заявлено проєктування інклюзивного освітнього простору в ЗВО як цілісної відкритої системи, яка охоплює сукупність соціальних, педагогічних, наукових, психологічних, корекційно-реабілітаційних підходів. На нашу думку, збагатило би дослідження відображення ролі цих підходів у формуванні інклюзивного освітнього простору у структурно-функціональній моделі, яка візуалізує авторську систему формування інклюзивного освітнього простору в ЗВО.

4. У роботі здобувачкою при представленні методології дослідження особливе значення відведено психологічному аспекту. Але в описі практики формувального етапу експерименту не прослідковується саме психологічний аспект емпіричного впливу.

5. На нашу думку, представлення практичних результатів експерименту потребує розширення. Безумовно, позитивним було б доповнення додатків

практичними матеріалами та описом занять за основними освітніми програмами, презентованими авторкою.

Утім, наведені вище зауваги й коментарі носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Представлена Л. М. Ніколенко наукова робота є самостійним завершеним науково-педагогічним дослідженням, логічно побудована та методично вивірена. Структура дисертації відповідає вимогам до докторських робіт та змісту завдань дослідження, охоплює всі необхідні етапи: постановку проблеми, теоретичний аналіз, формулювання наукових положень, розробку та упровадження практичних рішень, обґрунтування результатів.

На підставі оцінювання роботи за рівнем наукової новизни, системності і ґрунтовності теоретико-методологічних узагальнень, практичної цінності результатів, дотримання усіх формальних критеріїв, вважаємо, що дисертація повністю відповідає чинним вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 17. 11. 2021 року № 1197, а також наказу МОН України від 23.09.2019 року № 1220 зі змінами та доповненнями, що дає підстави для присудження Ніколенко Людмилі Миколаївні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційна опонентка:

докторка педагогічних наук, професорка,
директорка навчально-наукового інституту
спеціальної та інклюзивної освіти

Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Наталія ПАХОМОВА

